

DOI: 10.7596/taksad.v1i4

Tüketim Toplumu, Çevre Performans İndeksi Ve Türkiye'nin Çevre Performansının İndekse Göre Değerlendirilmesi*

Halil Savaş**

Özet

Çevre Performans İndeksi (Environmental Performance Index-EPI), Yale Üniversitesi tarafından 2006 yılından beri ikişer yıl arayla ülkelerin çevre sağlığı ve ekosistem canlılığını 2006 yılında 16, 2008 ve 2010 yıllarında 25 ve son olarak 2012 yılında 22 performans göstergesine göre değerlendiren çevreyle ilgili önemli bir çalışmadır. Bu göstergeler, çevreye dair politika amaçlarına ülkelerin ne kadar yaklaştıklarının bir göstergesi durumundadır. 2012 yılı Çevre Performans İndeksi'ne göre Türkiye, çevre sağlığı ve ekosistem canlılığını korumada dünya ülkeleri arasında en son sıralarda ve birçok en az gelişmiş ülkenin arasında yer almaktadır. Türkiye'nin indeks kapsamında 2012 yılında değerlendirilen 132 ülke arasında 109 sırada yer alması, çevre performansı konusunda Türkiye'nin sadece 23 ülkeyi, yani değerlendirilen ülkelerin sadece %17'sini geçebildiği ve %83'ünün gerisinde kaldığı anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada; çevre performans indeksi, indeksin amaçları, yapısal olarak politika ve kategorileri, göstergeleri ve puanları açıklandıktan sonra, tüketim toplumu ve çevre ilişkisi üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin çevresel performansı 2010 ve 2012 yılı çevresel performans indeksi değerlerine göre analiz edildikten sonra, 2012 yılı performans değerlemesine göre beş kategoriye ayrılan ve her kategorinin başında yer alan ülkelerle Türkiye'nin karşılaştırmalı durumu grafiksel olarak ele alınmıştır. Son olarak; tüketim toplumu, çevre, çevre performans indeksi ve Türkiye çerçevesinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre performansı, tüketim toplumu, çevre performans indeksi

* Bu makale Karabük Üniversitesi tarafından düzenlenmiş olan "Tüketim Toplumu ve Çevre" konulu Ulusal Sempozyumda sunulan tebliğin geliştirilmiş şeklidir.

** Pamukkale University, F.E.A.S., Department of Business, Campus of Kinikli, 20070, Denizli. E-mail: hsavas@pamukkale.edu.tr

Consumer Society, Environmental Performance Index And Evaluation of Environmental Performance For Turkey According To Environmental Performance Index

Abstract

Environmental Performance Index (EPI-Environmental Performance Index) is a major study which evaluates environmental health and ecosystem vitality of countries, two years apart. This study, prepared by Yale University and based on 16 performance indicators in 2006, 25 in 2008 and 2010, and finally 22 in 2012, evaluating the environmental performance. These indicators are as an indicator of how much countries achieve the environmental policy goals. According to the year 2012 Environmental Performance Index, Turkey is in the most recent ranking of countries in the world, and many are among the least developed countries for protecting environmental health and ecosystem vitality. Turkey, within the scope of the index of 132 countries assessed in 2012 to take place in 109, only 23 countries of Turkey in environmental performance, i.e., able to pass 17% and 83% of countries assessed only means to remain behind.

In this study, environmental performance index, the objectives of index, policies and structural categories, indicators, and the scores after the announcement, focused on the relationship between consumer society and the environment. Environmental performance of Turkey in 2010 and 2012, after analyzing the environmental performance index values, separated into five categories based on the valuation of the performance of the year 2012 and at the beginning of each category are discussed in the territories of Turkey graphical comparative situation. Finally, the consumer society, the environment, some assessments were made within the framework of environmental performance index and Turkey.

Keywords: Environment, environmental performance, consumer society, environmental performance index

1. GİRİŞ

İnsanlığın toplumsal gelişim süreci; ilkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu ve sanayi ötesi belki de bilgi toplumu denilebilecek bir gelişim süreci göstermiştir. İlk çağlardaki basit kültürel oluşumların antropologlar tarafından “ilkel” olarak adlandırılması, o toplumları küçük düşürmek amacından daha çok incelenen toplumun sosyo-ekonomik yapısının niteliği

ile ilgilidir. Üretim süreçlerinde ve yaşam ortamında basit teknoloji kullanan, nüfusu az, kan bağlarına dayalı, eşitlikçi ve kurumsal olarak uzmanlaşmamış kültürler için kullanılır. İnsanlık tarihinin çok büyük bir bölümü ilkel kültürlerin tarihidir. Bu toplum yapısında başlıca ekonomik uğraş yabancı yiyecek toplamak, balıkçılık, tarım ve hayvancılık olup amaç besin sağlamaktır [1].

Tarım toplumu ilkel toplumlardan daha kalabalık, kendi kendine yetecek temel yiyecek maddelerinin üretimine dayalı ve üretimin hem niteliği hem de niceliği itibariyle doğadan daha fazla yararlanmaya odaklı bir toplum yapısıdır. Bu özelliğiyle, insanın doğaya zarar vermeye başladığı bir sürecin de başlangıcıdır. Bu süreçte, insan ve hayvan gücüne dayalı bir üretim yapısı egemendir. Tarım toplumunda bilgi, "deneyim" yoluyla elde edilmektedir. İnsanlar işleri yaparak öğrenmektedirler. Erkekler toprağı işlemeyi babalarından, kızlar giysi üretmeyi annelerinden öğrenirler. Usta-çırak ilişkilerinin geçerli olduğu tarım toplumunda, çırak, bir ustanın yanında yetişerek mesleğin gerektirdiği becerileri öğrenir. Tarım toplumunda temel iktisadi faaliyetler tarım, el işi sanatları ve kısmen hizmetler olduğundan işgücü ancak loncalar yoluyla küçük esnaf şeklinde örgütlenmiştir. Loncalar üyeler arası rekabetin değil, dayanışmanın ön planda tutulduğu, basit işbölümüne dayalı bir yapıdır [2].

Onaltıncı yüzyıldan itibaren batı kültürlerinin yayılmaya başlaması topraklarına el konulan, sömürülen, göç etmeye zorlanan hastalıkla veya silahla yok olan ilkel toplumlar için sonun başlangıcı olmuştur. Geriye kalmayı başaranlar şartları iyi olmayan alanlarda yaşamak zorunda kalmışlar, Avrupalıların eline düşenler ise hayatta kalabilmişlerse tarım alanlarında veya madenlerde çalıştırılmışlardır.

18. yüzyıl sonlarında başlayan sanayi devrimi ise, başta İngiltere olmak üzere sosyal yapıda yeni ve çok köklü değişimlere yol açarken, yeni bir dönem olarak sanayi toplumunun da başlangıcı olmuştur. Buhar gücünün üretimde kullanılmaya başlaması, basit ve ilkel araçların kullanımının terk edilmesi, emeğin yerini makine gücünün alması "seri" veya "kitlesele" üretimin doğmasına yol açmıştır. Bu üretim tipi, üretilen ürünlerin standart ve daha yüksek miktarlarda üretimini mümkün kılıyordu. Artan üretim yeni pazarların bulunması, yeni pazarlar artan hammadde ihtiyacı, yeni üretim ve tüketim merkezleri derken küreselleşme denilen, üretim ve tüketimi küresel ölçeğe taşıyacak yeni bir sürecin tohumları atılıyordu.

İkinci dünya savaşı sonrasında, özellikle Japonya'nın öncülüğünü yaptığı başta bilgisayar, otomasyon, robotlar ve gelişen diğer teknolojilerle üretimin yapılmaya başlanması, iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler sanayi ötesi bilgi toplumunu ortaya çıkarıyordu. Bu modern toplumda, üretilen malların tüketiminin artırılması, ihtiyaç olmasa bile kitle iletişim araçlarıyla üretilen ürünler için insanlarda

ihtiyaç hissinin uyandırılması gerekiyordu. Bunun için de reklam ve pazarlama faaliyetleri gazete, dergi, radyo, TV ve internet gibi yazılı ve görsel medya araçlarıyla destekleniyor, topluma sunulan albenisi yüksek moda ürünler yeni bir yaşam biçimini ortaya çıkarıyordu. Bu yaşam biçimi üretim toplumundan çok tüketim toplumunun bir özelliği idi ve her şeyi çok hızlı tüketiyordu. Bu çığınca devam eden tüketim anlayışı, artan nüfusla birleşince doğal kaynakların ihtiyaç olarak tüketilmesi yerine aşırı tüketilmesi ve çevrenin zarar görmesi anlamına geliyordu.

Çevrenin zarar görmesine sebep olan gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak yaşanan hızlı sanayileşme, sanayi atıklarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin artmasına, insan ve çevre sağlığını tehdit edici boyutlara ulaşmasına sebep olmuştur. Küresel ısınma, kuraklık, iklim değişikliği, içme suyu kaynaklarının azalması, hava kirliliği gibi sorunlar göz ardı edilemeyecek bir seviyeye ulaşan ve tüm insanlığı ilgilendiren günümüzün önemli çevre sorunlarıdır. Çevre sorunlarındaki bu artış aynı zamanda çevre ile ilgili tedbir alınması gerekliliğini ortaya çıkarmış, çevrenin korunmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. 1972 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı, 1992 yılında Rio de Janeiro'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Dünya Zirvesi) toplanmıştır. Küresel çevre yönetim girişimi tarafından 1998 yılında çevresel performansın ölçümüne yönelik bir araştırma yapılmıştır. 2000, 2001, 2002 ve 2005 yıllarında Yale Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi ile Uluslararası Yer Bilimleri Bilgi Ağı Merkezi (CIESIN) ortaklığında Dünya Ekonomik Forumu ve Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi'nin işbirliği ile Çevre Sürdürülebilirlik İndeksi çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar 2006 yılından itibaren ise ikişer yıl arayla düzenli bir biçimde Çevre Performans indeksi çalışması olarak yürütülmektedir.

2. TÜKETİM TOPLUMU VE ÇEVRE

Dünya ekonomisine yön veren, hatta ülkelerin siyasî rejimlerini etkileyen uluslararası dev şirketler, uyguladıkları pazarlama ve reklam stratejileri ile insanların mantıklarından ziyade duygu ve algılarına hitap eder bir şekilde ürün pazarlamaktadırlar. Uygulanan bu stratejiler ve uluslararası işletmelerin özellikle Çin faktöründen hareketle ucuz işçilikten yararlanmaları, üretimde kullanılan hammadde ve malzemelerle diğer girdilerin ve nakliye maliyetlerinin düşmesine yol açmıştır. Bunun sonucu ürünlerin fiyatlarının düşmesi ve insanların artan gelirleri tüketim seviyesinin artmasına, dolayısıyla da tüketim kültürünün doğmasına yol açmıştır.

Tüketim kültürünün hâkim olduğu tüketim toplumunda insanın temel özelliği şöyle ifade edilmektedir: “Başarılı yaşamın, mutluluğun, hatta insan edebinin ölçütü tüketimse, o zaman insani arzuların foyası meydana çıkar; hiçbir kazanç miktarının ve heyecan verici

duyumun bir zamanlar vaat edilen 'standartlara ulaşma' yolunda tatmin getirmesi muhtemel değildir: Ulaşılabilecek standart yoktur. Bitiş çizgisi koşucuyla ilerler, amaçlar onlara ulaşmaya çabalayandan her zaman bir ya da iki adım daha öndedir. Rekorlar devamlı kırılma durumundadır ve bir insanın arzulanabileceğinin sınırı yok gözükmemektedir." Arzusunun nesnesi sürekli olarak değişen insanoğlu, yeni arzulara doğru yelken açmaktadır. Bu serüvenin sonu yoktur. Her sonuç, yeni bir başlangıca atılan ilk adımdır [3]. Nitekim günümüz toplumu için aşağıdaki örnekler ya da özellikler de bunu doğrulamaktadır:

(a) Televizyon, bilgisayar ve cep telefonu gibi elektrikli ev aletleri ve elektronik cihazlar hemen her evde birden fazla sayıda bulunmaktadır.

(b) Aile bireyleri ihtiyacı olmadığı halde çiftlerce ayakkabıya, tıka basa elbiseyle dolu gardıroplara sahiptir ve "imaj" uğruna daima "güzel"e yönelen bireylerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

(c) Can sıkıntısının çaresi her yerde mantar gibi biten alışveriş merkezlerinde aranmaktadır.

(d) Ömür boyu kullanılacak ürünlerin yerini "kullan, at" tipi bir kerelik ürünler almaya başlamıştır.

(e) Gösteriş ve "janjan" ön plana çıkmıştır.

(f) Saygınlık ve itibar, kredi kartlarının sayısı ve limitiyle ölçülmekte, ayakkabı, saat ya da kemer gibi eşyalar için marka ürünler aranmaktadır.

(g) Toplum mühendislerinin faaliyetleri her geçen gün artmakta ve toplumu yeniden şekillendirmeye devam etmektedir.

Tüketim kültürünün bu mantığı, yeni ihtiyaçların yaratılması ve ihtiyaçların sınırsız olması gerekliliği ilkesi üzerine kuruludur. Yeni ihtiyaçlar yaratılarak satın alma hevesinin canlı tutulması olgusu, gerçekte üretim ve tüketim çarkının işler tutulmasına ve kâr döngüsünün gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir. Ancak bu nedenledir ki, ihtiyaçlar ve mallar, özneler ve nesnelere arasındaki ilişkiler kapitalizmin istikrarının sağlanmasının bir aracı haline gelmiştir [4]. Modernleşme süreciyle birlikte tüketim ürünlerinin kullanımının ötesinde toplumsal statüyü ve kimliği tanımlama biçimi olan tüketim kültürü; kitle iletişim araçları, yaldızlı reklamlar, moda ve alışveriş mekânlarının etkisiyle yaş, cinsiyet, eğitim, meslek ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin toplumun her kesiminin, özellikle de eğitim çağındaki gençlerin tüketim tercihleri üzerinde önemli ölçüde etki eder hale gelmiştir [5].

Tüketim kültürünün oluşturduğu tüketim toplumunda insanların tüketim davranışları, doğrudan ya da dolaylı olarak CO₂ salınımı, biyolojik çeşitliliğin

azaltılması, küresel ısınmaya neden olma, doğal kaynakları tüketme gibi çok sayıda çevresel etkiler meydana getirmektedir. Söz konusu etkiler son yıllarda yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaya başlanmasında, başta nüfus artışı ve hızlı bir ekonomik gelişmenin yaşanması olmak üzere; küreselleşme ve yarattığı ölçek ekonomisi, ürün fiyat düzeylerinin düşmesi, kültürel değişimler (kentleşme, kadınların iş yaşamına girmesi vb.), bireylerin yaşam kalitesinin yükselmesi ve çevresel sorunların gün yüzüne çıkması gibi çok sayıda etken rol oynamaktadır [6].

Tüketim kültürünün çevre üzerinde gittikçe artan olumsuz etkileri dikkate alındığında, tüketim toplumundan sürdürülebilir tüketim olgusuna doğru bir toplumsal dönüşüme ihtiyaç vardır. Sürdürülebilir tüketim, “öbür tüketim davranışlarına oranla çevresel etkileri oldukça az olan tüketim davranışı biçimidir. Norveç Çevre Bakanlığı (1994) tarafından yapılan ve OECD (2002) raporunda yayınlanan tanımlamaya göre ise sürdürülebilir tüketim, gelecek kuşakların gereksinimlerini dikkate alarak, yaşam döngüsü bakışıyla doğal kaynakların, toksik maddelerin, atık salınımlarının ve çevreyi kirletici maddelerin kullanımını en aza indirgerken temel gereksinimleri karşılayan ve daha iyi bir yaşam kalitesi sunan malların ve hizmetlerin kullanımınıdır. 1994 yılında Norveç Çevre Bakanlığı tarafından yapılan sürdürülebilir tüketim tanımına bakıldığında, sürdürülebilirliğin ekonomi, toplum ve çevre olmak üzere üç saçı ayağı olduğu görülmektedir [7].

Sürdürülebilir tüketim her ne kadar farklı şekillerde tanımlansa da, hangi eylemlerin sürdürülebilir tüketim kapsamına gireceği tartışılmaktadır. Bu tartışmaya yönelik olarak sürdürülebilir tüketim denildiğinde başlıca iki tür tüketimden söz edilmektedir. Bunlar, doğrudan doğal kaynak tüketimi (su, fosil yakıtlar ve enerji kaynakları) ve endüstriyel ürün tüketimidir. Ürün tüketimi, mal tüketiminin yanında hizmet tüketimini de kapsamaktadır. Diğer bir sınıflandırmaya göre, sürdürülebilir tüketim; daha az tüketim, çevreye dost tüketim ve geleneklere bağlı tüketim olarak üçe ayrılmaktadır [8]:

(a) *Daha az tüketim*, var olan tüketim düzeyinin öncelikle önemli ölçüde düşürülmesi anlamına gelmektedir.

(b) *Çevreye dost tüketim*, çöpe atma yerine geri dönüşüme yönlendirme eyleminde olduğu gibi var olan tüketim davranışlarının çevreye zarar vermeyen bir biçime dönüştürülmesini açıklamaktadır.

(c) *Geleneklere bağlı tüketim* ise, yerel mağazalardan satın alma, eski moda ve geleneksel yollarla üretilmiş ürünlerin tercih edilmesi demektir. Geleneklere bağlı tüketime örnek olarak; büyükannelerimizin mutfağında yer almayan mikrodalga fırınların tercih edilmemesi, yerel satış noktalarının tercih edilmesi, küçük ölçekli satış noktalarının tercih edilmesi ve hazır çorba satın alma yerine evde kendi çorbamızı kendimizin hazırlaması örnek verilebilir.

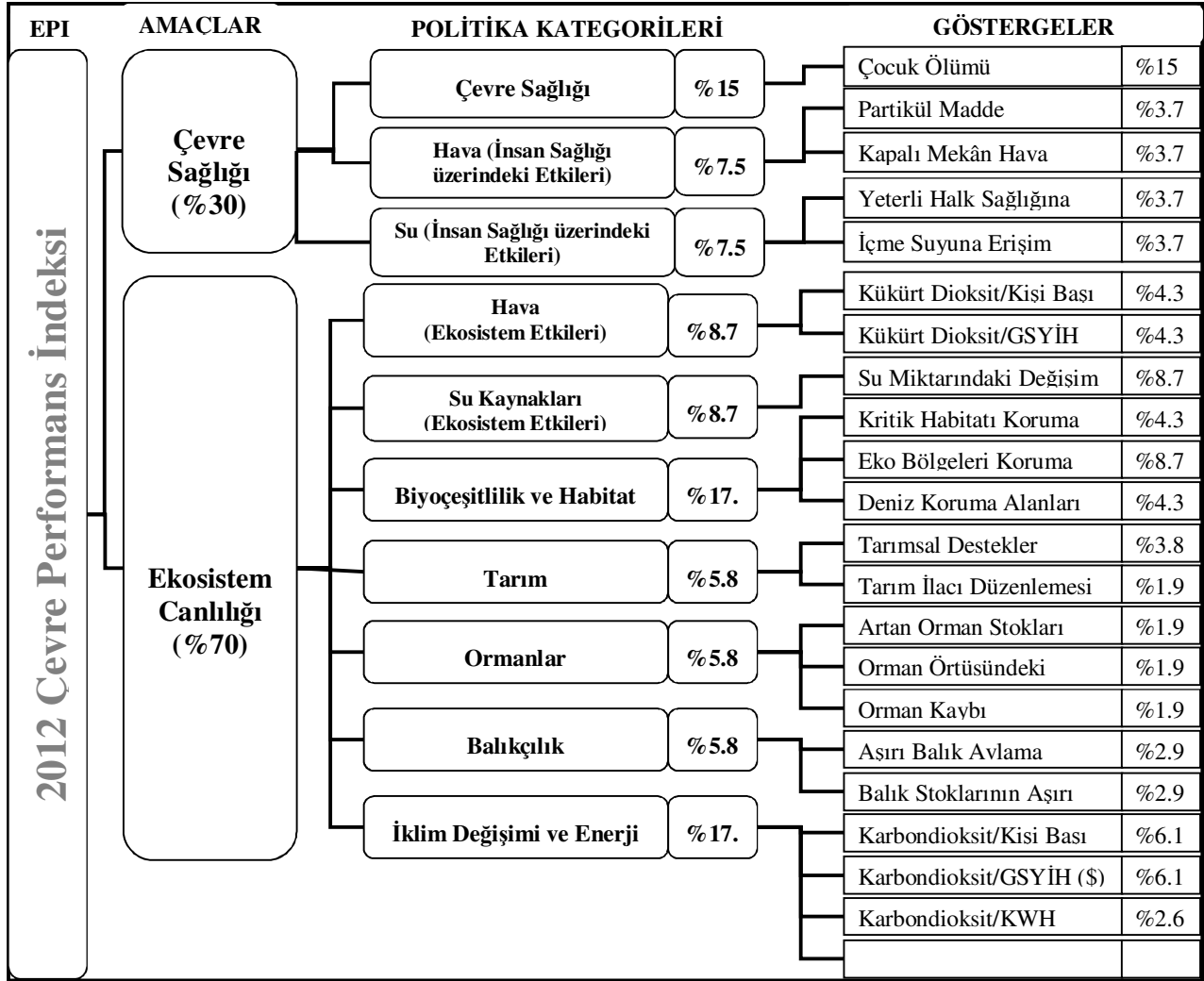
3. ÇEVRE PERFORMANS İNDEKSİ

Ortaya çıkan çevre problemlerinin ve boyutlarının doğru olarak belirlenmesi, buna göre uygun çözüm politikalarının geliştirilmesi, yetkili kuruluşlar tarafından bu politikaların uygulanması ve ortaya çıkan sonuçların sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi her şeyden önce gerçek ve kesin verilerin toplanmasını gerektirir. Toplanan verilere dayalı kantitatif performans ölçümü; ekonomi, sağlık yönetimi, eğitim gibi politikaların işsizlik oranı, bebek ölüm oranı ve standart test puanları gibi göstergelerle belirlendiği alanlarda oldukça yararlıdır [9]. Çevreyle ilgili politika yapıcıların analitik olarak doğru kararlar verebilmesini engelleyen en önemli sorun da sağlıklı veri eksikliğidir.

Veri eksikliği sorunu, Yale Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi ile Uluslararası Yer Bilimleri Bilgi Ağı Merkezi (CIESIN) ortaklığında Dünya Ekonomik Forumu ve Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi'nin işbirliği ve çok sayıda farklı alanlardan uzmanın destek verdiği Çevre Performans İndeksi çalışmasında da en önemli sorunlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bu sorun, çevresel performansın doğru ölçülmesinin önündeki engellerden biri olsa da, çevresel performansın ölçülmesi ihtiyacı ve her geçen gün bozulan doğal hayatın korunması için ülkelerin çevre politikası yapıcılarına yol göstermesi açısından 2006 yılından itibaren ikişer yıl arayla düzenli bir biçimde EPI çalışması yürütülmektedir.

Çevre performansı ve ölçümü için önceden belirlenmiş hedeflere ülkelerin ne kadar yaklaştığının belirlenmesi için belirli hedeflerin tanımlanmasıyla, 2006 Pilot Çevre Performans İndeksi (Environmental Performans Index-EPI), mevcut ulusal kirlilik kontrolü ve doğal kaynaklarının yönetim sonuçları için bir karşılaştırma sağlamaktadır. Çevre konuları ve bunlara dayalı ülkelerin toplam sıralamaları hem küresel hem de birbirine yakın ülke grupları arasında ülkeler arası karşılaştırmalara imkân vermektedir. EPI böylece politika geliştirmek ve daha sağlam analitik temeller üzerine çevreye dair kararlar almak isteyen ülkelere güçlü bir araç sunmaktadır [10].

EPI, iki geniş çevre koruma amacı üzerine odaklanmaktadır: (1) insan sağlığı üzerindeki çevresel streslerin azaltılması, (2) ekosistem canlılığının korunması. Çevre literatürünün dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesiyle elde edilen ve Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedeflerinin en önemlisi olan bu iki amaç politika yapıcılar tarafından ifade edilen önceliklere yansıtılmalıdır. 2012 yılında yapılan EPI çalışmasında kullanılan performans değerlendirme yapısı *Şekil 1*'de verilmiştir [11].

Şekil 1: 2012 Çevre Performans İndeksinin Gösterge Yapısı (% değerleri ilgili faktörlerin ağırlıklarını göstermektedir)

Şekil 1'den de anlaşılacağı gibi, 2012 yılı çevre performans değerlendirmesinde çevre sağlığının ağırlığı %30 ekosistem canlılığı ise %70 ağırlığa sahiptir. Çevre sağlığı amacına yönelik politikalar ise; çevre sağlığı, hava ve suyun insan sağlığı üzerindeki etkileri olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır. Ekosistem canlılığına yönelik ise; hava, su kaynakları, biyoçeşitlilik ve habitat, tarım, orman, balıkçılık, iklim değişimi ve enerji olmak üzere yedi politika kategorisi yer almaktadır. Her politika kategorisi de farklı ağırlık yüzdelere sahip bazı göstergelerle tanımlanmaktadır. Çevresel performansın değerlendirilmesinde kullanılan amaç, kategori ve göstergelerin ağırlıkları yıllara göre değişebilmektedir. Örneğin, 2010 yılı performans değerlendirmesinde çevre sağlığı ve ekosistem canlılığı eşit ağırlıkla değerlendirilmiştir.

Çevre performans indeksinin 2006 yılından itibaren performans değerlendirme yapılarına bakıldığında, hem çevresel amaçların ağırlığının hem de politika kategorileri ve göstergelerinin ağırlıkları yanında sayısı da değişiklik gösterebilmektedir. İndeksin bu yönü bir yandan uluslararası kuruluşların değerlendirme ve ölçümleri sonucu ortaya çıkan çevresel risklerle ilgili göstergelerin performans yapısına eklenmesi, göstergelerin buna göre

ağırlıklarının yenilenmesi üstünlüğünü sağlarken, diğer yandan yıllara göre ülkelerin karşılaştırmalarının yapılamaması gibi bir dezavantajı beraberinde getirmektedir. Nitekim 2010 ve 2012 raporlarında yer alan ve aşağıda verilen orijinal ifadelerden de anlaşılacağı gibi önceki sıralama ve değerlendirmelerle 2012 göstergelerinin karşılaştırılmayacağı açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Owing to changes in methodologies and underlying data, 2010 EPI scores and ranks cannot be directly compared to 2006 and 2008 scores and ranks. Scores and rankings for the 2012 EPI cannot be compared with scores and rankings from earlier releases of the EPI owing to changes in data and methodology. However, we do offer a consistent time series of EPI scores from 2000-2010 on the Downloads page at www.epi.yale.edu.

Çevre performans indeksinin aslında gerçek değeri, sadece genel sıralamalardan değil, bunun altında yatan veri ve göstergelerin dikkatli bir analizinden gelmektedir. Konularına göre, birbirine yakın akran ülkelere, politika kategorilerine göre sonuçları gösterirken, çevre konusunda ağır ve vurdumduymaz ülke liderlerine ve çevreyle ilgili politika yapıcılara en iyi politikaları uygulamaları ve eylem planı için öncelikleri belirleme kolaylığı sağlamaktadır. Daha genel olarak EPI, politika geliştirmek ve daha sağlam analitik temeller üzerine çevreye dair kararlar almak isteyen ülkelere güçlü bir çevre performans değerlendirme aracı sunmaktadır [12].

4. ÇEVRE PERFORMANS İNDEKSİNE GÖRE TÜRKİYENİN DURUMU

Çevre performans indeksinin 2010 yılı raporu [13] incelendiğinde çevre performans indeksi sıralamasının 163 ülke için yapıldığı, 85-100 arasında çevre performansı en iyi olan ülkelerin sırasıyla İzlanda, İsviçre, Kostarika ve İsveç olduğu görülmektedir. EPI puanı 70-85 arasında olan yirmi bir ülkeden sıralamanın üst sırasında yer alan altı ülke ise; Norveç, Moritus, Fransa, Avusturya, Küba ve Kolombiya olarak sıralanmaktadır. İndeks puanı 40-55 arasında elli dört ülke yer alırken, puanı en düşük olan on ülke 25-40 arasında puana sahip ve bunlar; Benin, Haiti, Mali, Türkmenistan, Nijer, Togo, Angola, Moritanya, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Sierra Leone gibi ülkelerdir. Ülkelerin büyük bir kısmının yer aldığı 55-70 puan grubunda yetmiş iki ülke yer almakta ve Türkiye bu grupta 60.4 puanla 77. sırada bulunmaktadır.

Türkiye'nin bu dönemde çevre performans indeksinin amaçlarından çevre sağlığı puanı 74.5 iken ekosistem canlılığı puanı ise 46.3 gibi düşük bir düzeydedir. Bu iki amaç kapsamında diğer göstergelere ilişkin olarak Türkiye'nin puanları **Tablo 1**'de verilmiştir. Tablo 1'deki puanlardan da görüldüğü gibi, çevre sağlığı alanında Türkiye'nin puanları en azından %50'nin üzerindedir. Ancak ekosistem göstergelerine bakıldığında birçok değer %50'nin altında olduğu görülmektedir. Ülkemizin çevre performans indeksindeki puanının daha yüksek olması ve daha yüksek sıralara yükselebilmesi için özellikle ekosistem ile ilgili göstergelerde 2006 değerlendirmesine göre ciddi anlamda iyileştirme ve geliştirmeler sağlanması gerekmektedir.

Çevre performans indeksi 2012 yılı raporuna [14] bakıldığında çevre performans indeksi sıralamasının 132 ülke için yapıldığı, EPI sıralamasında en güçlü performans gösteren ülkelerin sırasıyla İsviçre, Letonya, Norveç, Lüksemburg, Kosta Rica, Fransa, Avusturya,

İtalya, İngiltere ve İsveç olduğu, buna karşılık en zayıf on ülkenin ise Bosna-Hersek, Hindistan, Kuveyt, Yemen, Güney Afrika, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Irak olduğu görülmektedir. Türkiye 2012 sıralamasında, 44.8 puanla 109. Sırada yer almaktadır. Türkiye'nin amaç ve diğer kategorilere ilişkin puanları **Tablo 2**'de ve grafiksel olarak da **Şekil 2**'de verilmiştir. Türkiye'nin Tablo 2'de verilen amaçlar ve politika kategorilerinin çevre performans değerlendirmelerine yol göstermesi açısından alt gösterge puanları da 2012 Çevre Performans İndeksinin değerlendirme altyapısına göre **Şekil 3**'de gösterilmiştir.

Şekil 3'de kapalı mekân hava kirliliğinin puanı Türkiye için 31.8'dir. Kapalı alanın ısıtılması için yakılan yakıtlar, akut sağlık riski doğuran zararlı kimyasallar ve parçacıkların havaya bırakılmasına sebep olur. Bu kimyasallar ve parçacıklar solunduğunda alt solunun yolu enfeksiyonları gibi birtakım sağlık sorunları başlar. Dünya sağlık örgütünün 2006 yılında yaptığı bir çalışmaya göre, dünya çapında bütün ölümlerin %4.6'sı kapalı alanlardaki katı atık yakıt kullanımından kaynaklanmaktadır. Bu gösterge, doğal gaz kullanımının yaygınlaştırılması ve kalitesi düşük kömürlerin yakılmasının yasaklanması gibi politikaların kararlılıkla uygulanması sonucunu doğurur.

Tablo 1: 2010 Çevre Performans İndeksine Göre Türkiye'nin Puanları

Amaçlar ve Politika Kategorileri	Puan (% Hedefe Yakınlık)
ÇEVRE SAĞLIĞI	74.45
Su (insanlar üzerindeki etkileri)	90.68
Yeterli halk sağlığına erişim	86.53
Suya erişim	94.83
Hava kirliliği (insanlar üzerindeki etkileri)	76.13
Kapalı mekân hava kirliliği	88.42
Açık alan hava kirliliği	63.84
Hastalıkların çevresel yükü	65.50
EKOSİSTEM	46.34
Ormancılık	100.0
Orman örtüsündeki değişim	100.0
Artan stok değişimi	100.0
Balıkçılıklar	55.63
Deniz trofik indeksi	76.89
Trol yoğunluğu	34.37
Tarım	64.13
Zirai su yoğunluğu	86.87
Tarımsal destekler	4.33
Tarım ilacı düzenlemesi	90.91
İklim değişimi	53.62
Kişi başına sera gazı emisyonu	74.58
Sağlanan elektrik birimi başına CO ₂ emisyonu	14.58
Endüstriyel sera gazı emisyon yoğunluğu	50.75
Hava kirliliği (ekosistem üzerindeki etkileri)	46.21

Azot oksit emisyonları	46.78
Ekosistem bölgesi	38.74
Kükürt dioksit emisyonları	49.34
Metan olmayan uçucu organik bileşik emisyonu	43.73
Su (ekosistem üzerindeki etkileri)	62.83
Su kalite indeksi	57.87
Su baskı indeksi	35.56
Su kıtlık indeksi	100.00
Biyoçeşitlilik ve habitat	17.14
Eko bölge koruma	18.75
Kritik habitat koruması	0.0
Denizi koruma	31.06

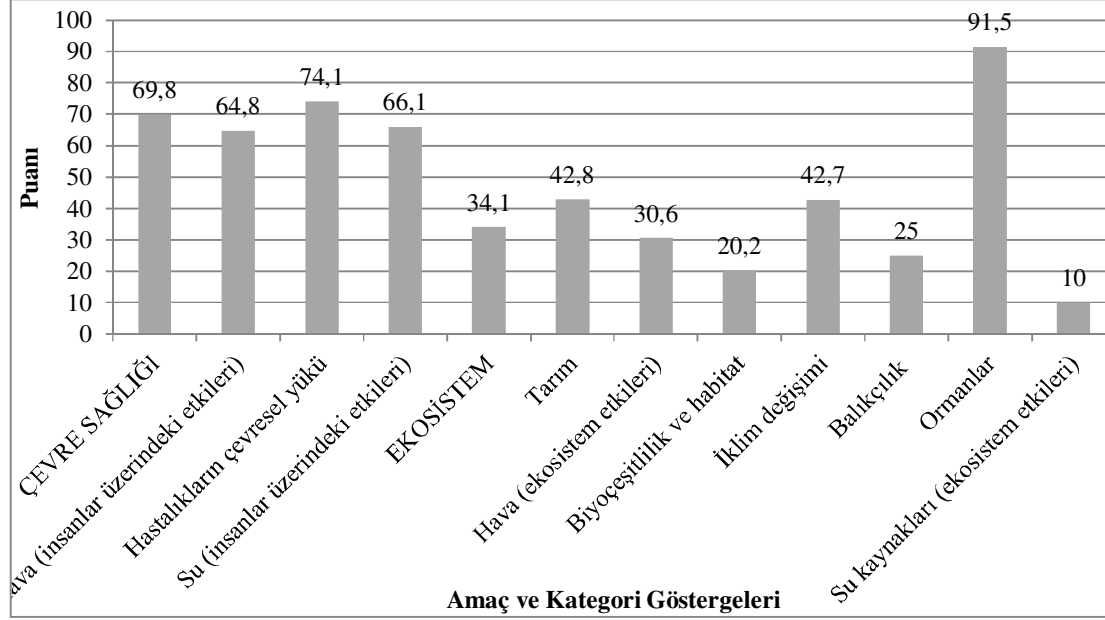
Bir diğer örnek olarak yine Şekil 3’de 2012 Çevre Performans İndeksi, karasal ekosistem bölgelerinin korunmasına ek olarak kıyı alanlarında tehlike altındaki ekosistem bölgelerinin korunmasını da ölçmektedir. Türkiye’nin bu oranının 11.1 olması, bu ekosistem bölgelerinin korunmasına yönelik politikalar oluşturulmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir. Bu politikaların artması ve ölçülebilir sonuçların bir sonraki çevre performans değerlendirme indeksinde yer alması Türkiye’nin çevre performans indeksindeki sıralamasının yukarılara doğru çıkmasını sağlayacaktır.

Verilen bu iki örnek, Çevre Performans İndeksinde yer alan ve Şekil 3’de verilen göstergelerin Türkiye için nasıl okunması ve değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Özellikle düşük olan gösterge değerleri için çevre performansına ilişkin raporun ilgili gösterge açıklamaları okunarak, akılcı yaklaşımlarla değerlendirilerek çevre politikalarının geliştirilmesi hem ülkemizin daha yaşanılır, kaliteli bir çevre ortamına kavuşmasına, insanlarımızın daha sağlıklı bir çevrede yaşamasına imkân sağlayacak, hem de ülkemizin çevre karnesinin uluslararası alanda daha da iyileşmesine zemin hazırlayacaktır.

Tablo 2: 2012 Çevre Performans İndeksine Göre Türkiye’nin Puanları

Amaçlar ve Politika Kategorileri	Puanı	Sıralama
ÇEVRE SAĞLIĞI	69.8	67
Hava (insanlar üzerindeki etkileri)	64.8	71
Hastalıkların çevresel yükü	74.1	63
Su (insanlar üzerindeki etkileri)	66.1	56
EKOSİSTEM	34.1	118
Tarım	42.8	93
Hava (ekosistem etkileri)	30.6	90
Biyoçeşitlilik ve habitat	20.2	121
İklim değişimi	42.7	71
Balıkçılık	25.0	60
Ormanlar	91.5	42
Su kaynakları (ekosistem etkileri)	10.0	114

Çevre performans indekslerinin önceki yıllarla karşılaştırılması doğru olmamasına karşın 2012 yılı itibariyle Şekil 3'den Türkiye'nin ekosisteme ilişkin göstergelerinin ormanlar hariç %50'nin altında yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu indeks değerleri de 2010 indeks değerleri gibi Türkiye'nin çevresel performansının artırılması için öncelikli olarak ekosisteme yönelik çevresel iyileştirmeler yapılması gerektiğini göstermektedir.

Şekil 2: 2012 Çevre Performans İndeksinin Göstergelerine Göre Türkiye'nin Puanları

Bu kısım ile ilgili son olarak, Türkiye'nin çevre performans indeksinde 109. sırada olmasına bakarak ya da raporlarda özel olarak vurgulanmasına rağmen 2010 ve 2012 Çevre Performans İndeksindeki Türkiye'nin göstergelerini dikkate alarak dövmeye, çevre konusunda bitmiş demeye gerek yoktur. Özellikle ikiye yıl arayla yapılan indeks değerlerinin karşılaştırılması anlamlı değildir. Zira hem kullanılan göstergelerin sayısı, hem de bu göstergelerin genel indeksin hesaplanmasındaki ağırlıkları dönemler itibariyle değişebilmektedir. Bu noktada aşağıdaki türden haberleri dikkatle analiz etmekte yarar var:

2012 Dünya Çevre Endeksi'nde Türkiye 132 Ülke Arasında 109. Oldu

Beğen <35

Gönder

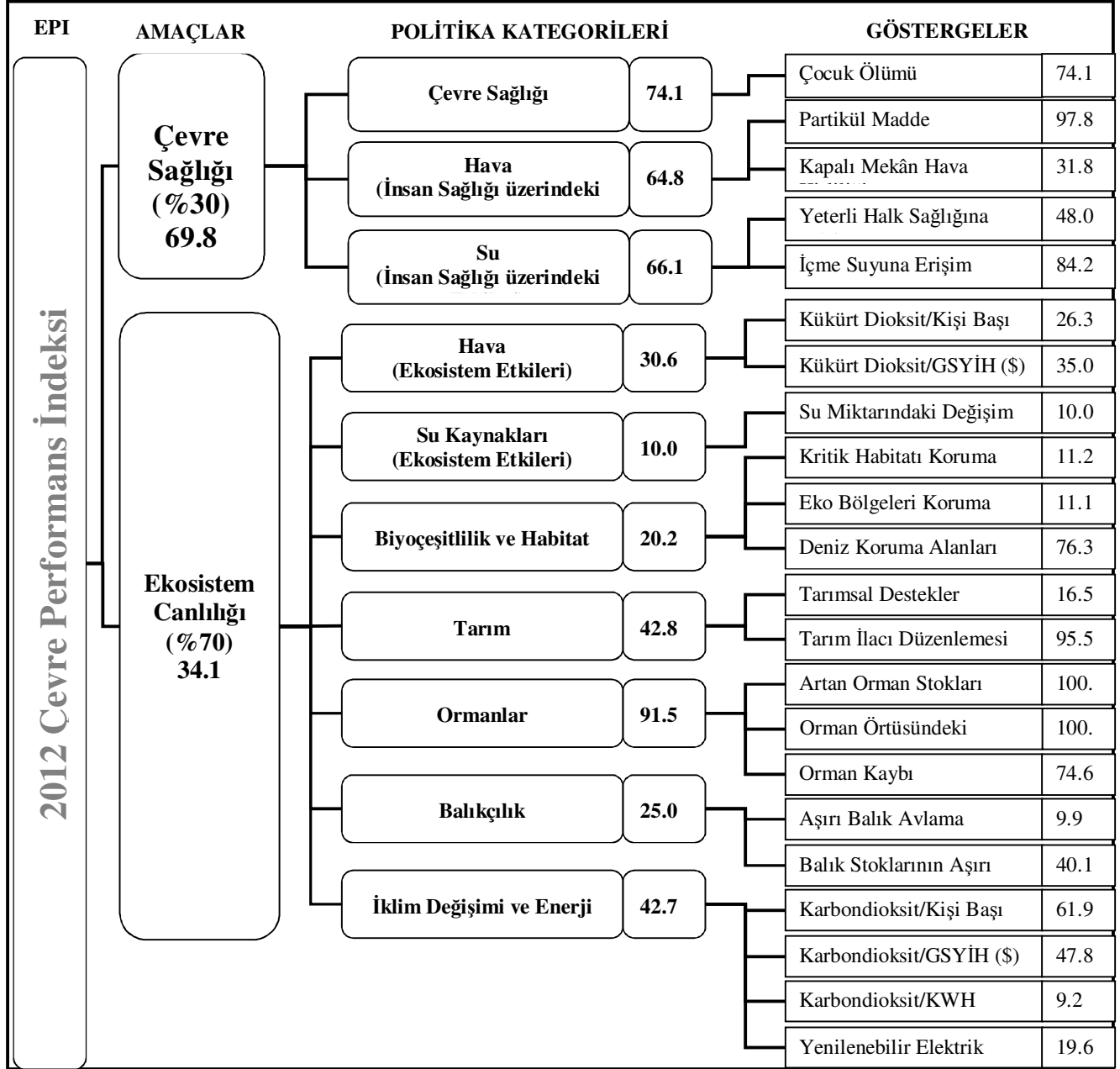
Tweetle <1

Share

2012 Dünya Çevre Endeksi'nde Türkiye 132 ülke arasında 109. oldu. 2010'a göre 32. sıraya gerileyen Türkiye, biyolojik çeşitliliği ve doğal alanları koruma konusunda ise 121. oldu.

Dünyanın en saygın üniversitelerinden Yale Üniversitesi, 2012 Dünya Çevre Performansı Endeksi'ni (Environmental Performance Index – EPI) yayınladı: epi.yale.edu/epi2012/rankings. Gelişmiş ülkeler ve dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmeye çalışan ülkemiz, maalesef çevre sağlığı ve doğa korumada dünya ülkeleri arasında en son sıralarda ve birçok en az gelişmiş ülkenin arasında yer alarak, değerlendirilen 132 ülke arasında 109. oldu. Daha da üzücü olan, 2010 yılında 163 ülke arasında 77. olan ülkemizin sadece iki yılda 32. sıraya gerilemesiydi. İki yıl önce daha fazla ülkenin de değerlendirildiği düşünülürse, 2010 yılında çevre performansında 86 ülkeyi, yani ülkelerin %53'ünü geçen Türkiye, 2012'de 23 ülkeyi, yani değerlendirilen ülkelerin sadece %17'sini geçebildi ve %83'ünün gerisinde kaldı.

Eğer 2010 yılında iki amacın eşit ağırlıkla, buna karşılık 2012 yılında Türkiye'nin yüksek olan Çevre Sağlığı amacının %30 ve Ekosistem Canlılığının %70 ağırlıkla değerlendirildiğini göz ardı edersek, 2010 ve 2012 karşılaştırmalarında yanlış oluruz.

Şekil 3: 2012 Çevre Performans İndeksinin Gösterge Yapısına Göre Ana ve Alt Göstergeler İtibariyle Türkiye'nin Puanları

5. ÇEVRE PERFORMANS İNDEKSİNE GÖRE ÜLKELER ARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

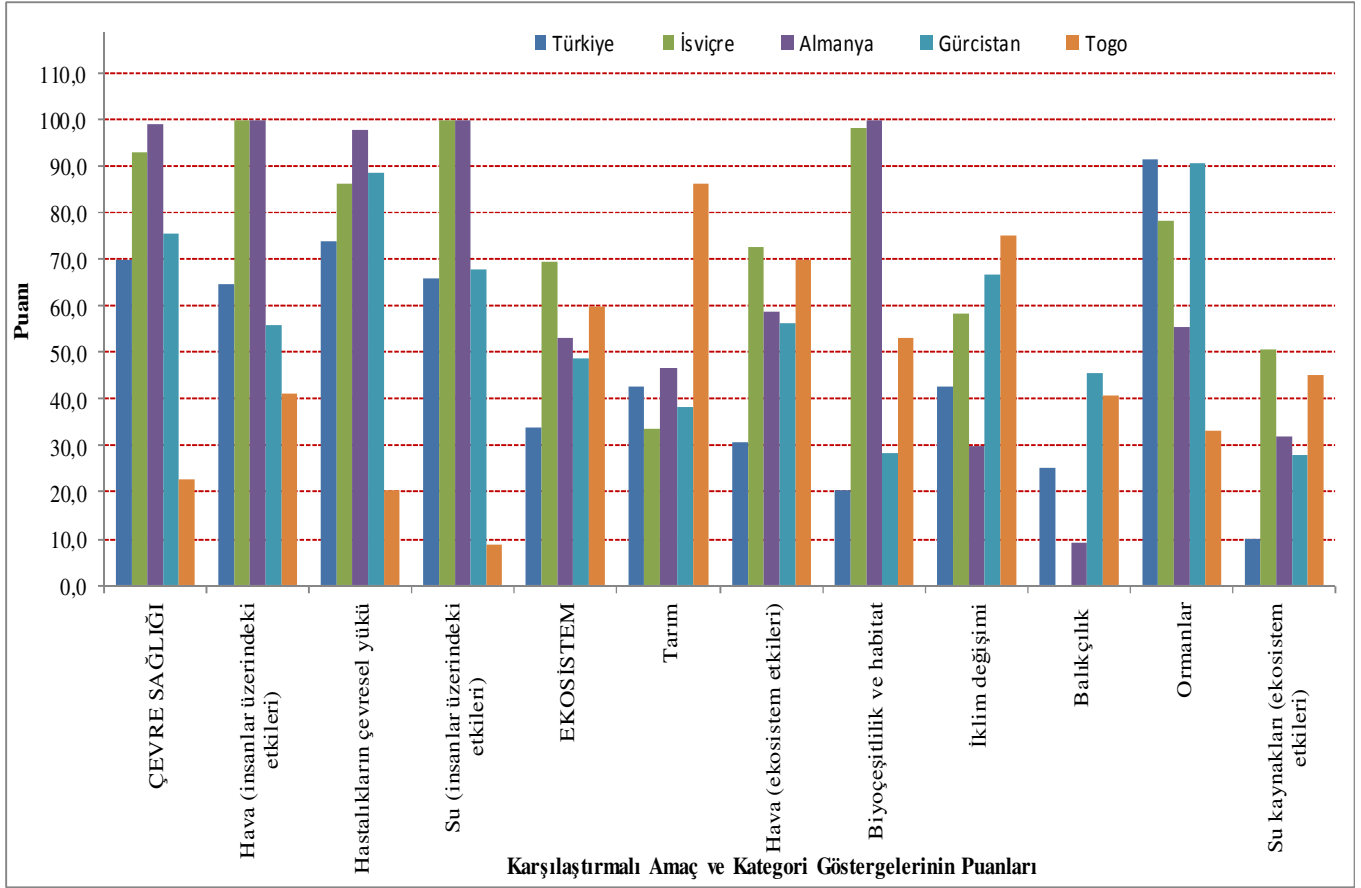
Çevre Performans İndeksinin 2012 yılı raporunda değerlendirme yapılan 132 ülke çevre performans sıralamasına göre; en güçlü, güçlü, orta, zayıf ve en zayıf şeklinde beş kategoriye ayrılmıştır. En güçlü ülkeler grubunda 9, güçlü ülkeler grubunda 35, orta düzeydeki ülkeler grubunda 38, zayıf performans gösteren ülkeler grubunda 36 ve en zayıf ülkeler grubunda 12 ülke yer almaktadır. Her bir grubun çevresel performansı en iyi olan ülkesi de bu sıraya göre; İsviçre 1, Almanya 11, Gürcistan 47, Togo 85 ve Tacikistan 121. sırada yer almaktadır.

Çevre Performans İndeksinin 2012 sıralaması dikkate alındığında Türkiye 109. sıradadır. Bu sıralama her ne kadar Tacikistan'a göre iyi olsa da Dünyanın 18. büyük ekonomisine sahip bir ülkenin çevre performans değerlendirmesinde olması gereken bir yer değildir. Türkiye'nin kendisinden sıralama itibarıyla daha yüksekte yer alan ülkelerle karşılaştırmalı grafiği *Şekil 4*'de verilmiştir. Şekilde verilen ülkelerin çevre performans indeksi puanları Türkiye için bir karşılaştırma ve çevre politikalarını bu karşılaştırmaya göre belirleme imkânı sağlayabilir. Çevre performansı konusunda en iyi durumda olan İsviçre örnek ülke seçilebileceği gibi, Almanya, Gürcistan veya Fransa'da seçilebilir. Bu ülkelerin çevre politikaları, uygulamaları örnek alınarak uygulama plan ve programları geliştirilebilir.

Diğer bir seçenek, gruplarında ilk sırada yer alan bu ülkelerin ortalama çevre performans değerleri hedef değerler olarak seçilebilir. Bu amaçla, bu beş ülkenin amaç ve politika kategorilerine ilişkin olarak hesaplanan ortalama puanlar Tablo 3'de verilmiştir. Balıkçılık ile ilgili ortalamanın düşük olması, İsviçre'nin bu faktörle ilgili puanının olmaması ve Almanya'nın puanının 9.3 gibi çok düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 3: 2012 Çevre Performans İndeksine Göre Türkiye'nin Puanları

Amaçlar ve Politika Kategorileri	Ortalama Puan
ÇEVRE SAĞLIĞI	71,2
Hava (insanlar üzerindeki etkileri)	72,2
Hastalıkların çevresel yükü	71,8
Su (insanlar üzerindeki etkileri)	66,5
EKOSİSTEM	63,9
Tarım	56,8
Hava (ekosistem etkileri)	63,1
Biyçeşitlilik ve habitat	70,1
İklim değişimi	57,3
Balıkçılık	30,1
Ormanlar	65,3
Su kaynakları (ekosistem etkileri)	46,6

Şekil 4: Çevre Performans İndeksi 2012 Göstergelerine Göre Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi devrimi ve takiben kapitalist sistemin meydana getirdiği ve şekillendirdiği toplum yapısının bir tüketim toplumu olmaktan çok üretim toplumu haline dönüştürülmesi gerekmektedir. Kitle iletişim araçları, göz alıcı reklamlar ve bedava(?) sunulan ürünler oldukça bu toplum yapısının dönüşümü zor gözükmeyle beraber, gerekli adımlar atıldığı takdirde bunun başarılması söz konusu olamaz. Tüketicilerin bilinçlendirilmesi, çevreye en az zararı olan politikaların uygulamaya geçirilmesi, tüketicilerin satın alma kararı verirken ya da bir ürünü seçerken “sürdürülebilir tüketim” bilinciyle hareket etmeleri bu toplumun sürdürülebilir tüketim ve üretim toplumuna dönüşmesine katkı sağlayacaktır.

Tüketicilerin organik, uzun ömürlü, geri dönüşümlü, enerji tasarrufu sağlayan, ekolojik etiketli, yerel üretilmiş ve ikinci el ürünleri tercih etmeleri, bunların yanında belli ürünleri kullanmama, satın alma yerine kiralama, belli ürünleri paylaşma, belli ürünlerin kullanımını kısıma, onarma-onartma, kullanım sonucu atıkları değerlendirme gibi davranışları da sürdürülebilir tüketime destek olacaktır. Su kaynaklarının ve biyolojik çeşitliliğin

korunması ve erozyonun önlenmesini sağlayarak bir bakıma küresel ısınmaya karşı bir eylem başlatmak da sürdürülebilir bir çevre anlayışına katkı sağlayacaktır. Tüketicilerin tek kullanımlık ürünler yerine uzun ömürlü ürünlerin kullanımı, daha fazla ürün üretimini engelleyerek doğal kaynak kullanımını düşürecektir. Geri dönüşümlü ürünlerin tercih edilmesi, işletmeleri geri dönüşümlü içerik oluşturmaya sevk ederek, makro ölçekte ülkenin enerji tüketimini düşürecektir. Bireylerin belli başlı ürünleri satın alma yerine hizmet satın alması kaynakların etkin kullanımını sağladığından kaynak tasarrufu sağlayacaktır. Örneğin araba satın almak yerine araç kiralama şirketlerinden araç kiralama hizmetinin satın alınması bu duruma örnek olarak verilebilir. Satın almasız bir başka çözüm de gereksinim duyulan ürünlerin belli bir topluluk tarafından paylaşılmasıdır. Örneğin bir apartman, bir sokak ya da bir köyün halı yıkama makinesi satın almak yerine bir tane alıp onu sırayla kullanmaları kaynak tasarrufu sağlamaktadır [6]. Bunun uygulaması ise, toplum fertlerinin bencillik, çekememezlik ve kıskançlık gibi kötü huylardan kurtulmaları ile sağlanabilir.

Bireylerin diş macunu, margarin, şampuan vb. gibi ürünlerin kullanımını kısırak kaynak tasarrufu yapmaları mümkündür. Bunun dışında; her geçen gün tüm reklam araçlarında “eskiyi getirin yeniği götürün” sloganıyla insanları kullandıkları ürünleri yenilemeye davet eden dürtülere karşı durarak, bireyin kullandığı ürünü onarıp ya da onartıp kullanmaya devam etmesi de sürdürülebilir tüketimin diğeri bir boyutudur. Böyle bir davranışın topluma yaygınlaşması, işletmelerin ürettikleri ürün miktarını etkileyecek, bu da işletmelerin kullandıkları her türlü kaynağın (hammadde, su, enerji vb.) azalmasıyla sonuçlanacaktır [6].

Sivil toplum kuruluşları ve kamu kuruluşlarının desteğiyle toplumsal sinerjiyi harekete geçirecek kampanyalar ve programlar düzenlenebilir. Bu noktada, American Dream Center’in programları dikkat çekicidir [15]. Misyonunu, Amerikalıların yaşam kalitesini geliştirmek, çevreyi korumak, sosyal adaleti desteklemek için, tüketimlerini azaltmaları ve değiştirmelerine yardım etmek olarak belirleyen merkez bu amaçla Amerikan toplumuna; karbon konusunda bilinçli tüketici, yerel ve sürdürülebilir işlere yatırım yapma, geri dönüşümlü ürünleri tercih etme, sorumlu satın alma, kaç köle sizin için çalışıyor, sağlıklı beslenme, sıfır artık ve atık gibi bazı programlar sunmaktadır [16].

Tüketim toplumunun alışkanlıklarından kurtulmak, aynı zamanda iyi bir çevreci olmayı gerektirir. Çevresel sorumluluklarını yerine getiren insanlardan meydana gelen bir toplum ancak ülkelerini Çevre Performans İndeksinde üst sıralara taşıyabilirler. Belediyelerin çöplerin ayrıştırılması ile ilgili uygulamalarına destek vermeyen, mahallesine doğalgaz geldiğinde pahalı diye kullanmaktan kaçınan veya masraflarına katlanmak istemeyen bir toplum, burada kaçındığı masraflardan çok daha fazlasına sağlık giderleri hanesine yazmak zorundadır.

KAYNAKLAR

- [1] <http://www.msxlabs.org/forum/sosyoloji/152252-toplum-turleri-ilkel-toplumlar.html#ixzz28PPuPyA6>, Erişim: 01.10.2012.
- [2] http://www.ekodialog.com/Makaleler/insan_sermayesi.html, , Erişim: 01.10.2012.
- [3] Özcan, B. (2007), “Postmodernizmin Tüketim İmajları”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, ss. 261-273.
- [4] Yanıklar, C. (2010), “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma Cengiz Yanıklar”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2010, Cilt:34, Sayı:1, ss.25-32.
- [5] Kaya, K., Oğuz, Z. N. (2010), “Üniversite Gençliğinin Alışveriş Tercihlerinde Tüketim Kültürünün Rolü”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2010, Sayı:22, ss.147-164.
- [6] Karalar, R., Kiracı, H. (2011), “Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:30, Ağustos. s.64
- [7] Karalar, R., Kiracı, H. (2011), a.g.m.
- [8] Karalar, R., Kiracı, H. (2011), a.g.m.
- [9] http://www.yale.edu/epi/files/2006EPI_Report_Full.pdf, Erişim: 03.10.2012.
- [10] http://www.yale.edu/epi/files/2006EPI_Brochure.pdf, Erişim: 03.10.2012.
- [11] http://www.yale.edu/epi/files/2006EPI_Report_Full.pdf, Erişim: 04.10.2012.
- [12] http://www.yale.edu/epi/files/2006EPI_Report_Full.pdf, Erişim: 03.10.2012.
- [13] <http://www.epi2010.yale.edu/>, Erişim: 02.10.2012.
- [14] <http://epi.yale.edu/epi2012/rankings>, Erişim: 02.10.2012.
- [15] <http://www.newdream.org/>, Erişim: 03.10.2012.
- [16] <http://www.newdream.org/search?q=responsible&page=3>, Erişim: 05.10.2012.